

DOI: 10.18427/iri-2018-0015

A metaforakutatás módszere a dadogás megismerésében

Tóthné Aszalai Anett

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kara
Gyógypedagógus-képző Intézet, Szeged
aszanett@jgypk.u-szeged.hu

A dadogás beszédhiba, mely leginkább a beszéd folyamatosságában mutatkozik meg. A tünetek változatos formában és súlyossággal jelentkeznek, az egész személyiséget befolyásolják, hatással vannak a dadogó személy és a környezete közötti kapcsolatra (Fehérné, 2010). A környezetnek jelentős szerepe van a tünetek kialakításában, fenntartásában. A logopédia fontos feladata a társadalmi gondolkodás megismerése és befolyásolása, hiszen ez fontos szerepet játszik a beszédterápia sikerességében, vagyis a beszédhibás ember életminőségének alakulásában.

Tanulmányunkban egy olyan kismintás vizsgálatot szeretnénk bemutatni, melyben hallgatók dadogó személyekkel kapcsolatos gondolkodását, fogalmait vizsgáltuk a metaforakutatás eszközével.

A tanulmány első részében ismertetésre kerül a dadogás logopédiai fogalma, a dadogó személyekkel kapcsolatos társadalmi megítélés, majd olyan tanulmányokat foglalunk össze, melyek a metaforakutatás eszközt alkalmazták a fogyatékos, a fogyatékos ember megismerésében. Ezt követi a saját kutatásban alkalmazott vizsgálati eljárás ismertetése és ennek következtetései.

A metaforakutatás jól használható eszköz lehet a társadalmi érzékenyítő programokban, a hallgatók szemléletformálásában, ami elősegítheti a dadogó emberek sikeresebb társadalmi beilleszkedését.

Dadogás, dadogó ember

A dadogás több szakterület felől is értelmezhető pl. pszichológia, nyelvészet, logopédia. A legkomplexebben meghatározást a közös látásmód adhatná. A logopédia tudománya a dadogást (a hadarással együtt) a beszéd folyamatosság zavarai között említi. A szerzők meghatározásaikban eltérő szempontokat állítanak a középpontba pl. a beszéd tüneteit, a kóroki tényezőket. *Hirschberg* és munkatársai (2013) véleménye szerint az egyik legfeltűnőbb és az érintett ember számára az egyik legsúlyosabb beszédzavarokról van szó. „A dadogás legfőbb tünete a beszéd folyamatának zavar, amely a többi szimptomával együtt a kommunikáció súlyos gátlásához vezet. Felborul a normális beszédhez szükséges mozgások koordinációja, és görcsszerű jelenségek lépnek fel a beszéd szervek területén” (Hirschberg et al., 2013:89).

Fehérné (2001) következő definíciója a jelenség összetett jellegére hívja fel a figyelmet, melyben a dadogó személyből fakadó belső tényezőket a külső tényezők, körülmények is kiegészítik; a dadogás komplex fogalmát adva. „A dadogás kommunikációs zavar. A tünetegyüttesben a légzésre, a hangadásra, a beszéd folyamatosságára és az egész vázizomra kiterjedő görcsök jelennek meg. A beszédben a hang- és szótagismétlések, a megszakadások, a sajátos tempóváltások, a szabálytalan szünetek megbontják az anyanyelv természetes harmóniáját. A dadogás hatása a szociális magatartásban, a viselkedésben, illetve a következő szomatikus személyiségjegyekben figyelhető meg: magasabb szorongási szint, befelé fordulás, érzelmi kiegyensúlyozatlanság, énbizonytalanság, önértékelési zavar. Hátterében örökletesség, korai gyermekkori, idegrendszeri sérülések, pszichikai tényezők állhatnak. Megelőzésében, illetve kialakulásában a környezetnek meghatározó szerepe lehet. Megjelenése 3-4 éves korban, valamint az iskolába lépéskor a leggyakoribb. A terápia nem csak a beszédre, hanem az egész személyiségre irányul. A kezelés formáját és irányát a vizsgálatok eredményei határozzák meg” (Fehérné, 2001:71).

Dadogó emberek a társadalomban

Az emberek a világban való könnyebb eligazodás miatt gyakran alkotnak a jelenségekből csoportokat és sorolnak be egyedi jelenségeket valamilyen kategóriába. A csoportalkotás nem egyszer túlzásra épül, néhány jellemző tulajdonság felerősítésével.

A sztereotípiák kifejezés „leegyszerűsített mentális kép, amely azt ábrázolja, hogy a különböző csoportok tagjai hogyan néznek ki, és mivel foglalkoznak. A fogalom mai használata túlmutat ezen a jelentésen. A sztereotípiák a séma egyik fajtája, olyan kognitív struktúra, amely tartalmazza egy csoport tulajdonságait, a tulajdonságok közötti kapcsolatokat, valamint ezek okairól szóló vélekedéseket. A sztereotipizálás kognitív torzítás, amikor az észlelő úgy kezeli a másikat személyt, mint egy társas kategória bárkivel felcserélhető tagját, az egyént a csoport tökéletes reprezentációjának tekinti” (Fiske, 2006; Korpics, 2011).

A sztereotípiák azért veszélyesek, mert gyakran nem saját megalapozott tapasztalatból, hanem másoktól átvett vélekedéseken, negatív viszonyuláson alapul. Az előítéletek megakadályozzák a személyes kapcsolatok kibontakozását, a hiteles információk átadását. Ezek a mechanizmusok szolgálhatnak alapul a fogyatékos személyekkel kapcsolatos negatív gondolkodásnak, amelyek nagyban meghatározzák a közgondolkodást. Befolyásolásuk a személyen belüli akadálymentesítés egyik meghatározó tényezője lehet (Kálmán & Könczei, 2002).

A szakemberek a dadogó személyekkel való beszélgetéskor, az anamnézisben gyakran kapnak olyan adatot, melyek arról szólnak, hogy a dadogó embereket mások kirekesztenek, a társak csúfolják, nem érzik magukat a társadalom teljes értékű tagjának. Vékássy (1993) klasszikusnak nevezhető vizsgálatában a dadogó emberek társadalmi megítélését kutatta. Arra kereste a választ, hogy az emberek hogyan viszonyulnak a dadogó társaikhoz, mit tudnak a dadogás kérdésköréről. Megállapította, hogy a dadogók a szakemberrel történt feltáró beszélgetés során mindennapjaikat befolyásoló, személyüket megkülönböztető eseményekről is beszámoltak. „A dadogók a világtól kisebb-nagyobb mértékben tartósan szenvednek. Az emberek a hibásan működő gondolati sémáikat használják a dadogó emberekkel való kapcsolataikban – amivel csökkenthetik a kezelés tartósságát, hiszen a

környezet nem az egyenlőséget hangsúlyozza, hanem a különbözőséget” (Vékássy, 1993:255).

Több szerzővel egyetértve *Guitar* (2006) hangsúlyozza, hogy a negatív érzések gyermekkorban rögzíthetik a dadogást. A beszéddel kapcsolatos negatív környezeti reakció következtében a gyermek próbálja elkerülni az akadozásokat, azonban ez éppen ellenkező hatást vált ki, a tünetek fokozódnak. A beszédhez kapcsolódó negatív tapasztalatok beszédfélelmet, azaz logofóbiát alakítanak ki. „A dadogók a beszédhelyzeteket negatívan kezelik, úgy hiszik, hogy nem fogják őket megérteni és magatehetetlennek érzik magukat és az ezzel járó érzések, mint *”tehetetlenség, frusztráció, düh és reménytelenség” még inkább megszilárdítják a dadogást*” (Guitar, 2006:163; Sátay, 2016:10).

Metaforakutatás

A metafora szóképet jelent, mely különböző tartalmak összekapcsolásával jön létre. A jelentésátvitel, nem tudatos folyamat, az mélyről kerül a felszínre. Segítségével olyan tartalmak ismerhetők meg, melyek korábban valamilyen oknál fogva nem kerülhettek a felszínre (például azért, mivel az ember mások számára szimpatikus választ akar adni egy adott kérdésben). *Vámos* (2001) szerint a metafora tudományos alkalmazásában a metaforák megelőzik a fogalomalkotás folyamatát, a kialakulásban fontos szerepet játszanak a még tudatosra nem váltott élmények. „*A világ megismerésének vizsgálatakor a metaforikus fogalomalkotásban rejlt lehetőségeket tudatosan használjuk ki. A fogalmak tartalmának vizsgálata lehetőséget adhat a ’világértelmezésre’. (...) A metaforavizsgálat rávilágíthat a tudatban zajló, az énkontroll miatt nehezen megközelíthető belső világra. A metaforák hozzáférést biztosíthatnak olyan jelenségekhez, amelyekről nehéz, vagy másként nem lehet beszélni*” (Vámos, 2003:28).

Mint ahogyan azt több kutatás is bizonyítja, a metafora, mint kvalitatív kutatási eszköz jól alkalmazható a fogyatékos emberekkel kapcsolatos attitűdök, vélekedések megismerésében. *Pénzes* (2008) metaforakutatást alkalmazott a pedagógusok, gyógypedagógusok integrációval és fogyatékos gyermekekkel kapcsolatosan attitűdjének vizsgálatában. *Órley* (2011) a metaforahasználat jellemzőit tanulmányozta afáziás és egészséges embereknél. *Tamás* (2017) az óvodapedagógusok együttneveléssel kapcsolatos nézeteinek vizsgálatában alkalmazta ezt az eljárást. Mindhárom kutatás megfogalmazta, hogy a módszer jól alkalmazható egy-egy gyógypedagógiai fogalom megismerésére, melyek egyébként nehezen lehetnének vizsgálhatók (pl. az emberek általában nehezen mondják el valódi véleményüket a fogyatékos emberekkel kapcsolatosan). Segítségükkel jól kiegészíthetők a kvantitatív kutatások a fogyatékos emberek, a fogyatékoság jobb megismerésében.

Saját kutatásunkban a dadogó személyekkel kapcsolatos gondolkodás mélyebb megismerését tűztük ki célul.

Metaforakutatásunk a dadogó emberről

Kvalitatív vizsgálatunkban azt tanulmányoztuk, hogy a gyógypedagógus hallgatók hogyan vélekednek a beszéd-fogyatékos, dadogó emberről. Feltételeztük, hogy a metaforavizsgálati eljárás többlet tartalmat adhat a dadogásfogalomhoz.

Mintaválasztás

A metaforavizsgálatot 63 fő gyógypedagógus hallgatóval végeztük el, akik a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Gyógypedagógus-képző Intézetében tanulásban akadályozottak és/vagy értelmileg akadályozottak szakirányon tanultak. Mindannyian a képzés elején voltak. A mintavétel hozzáférés alapján történt. A vizsgálatot több alkalommal vettük fel, nyugodt vizsgálati körülmények között. A nemi megoszlás kiegyenlített (60 nő és 3 férfi), a legmagasabb iskolai végzettség mindenkinél gimnázium volt. Többségük, 50 fő ismer dadogó személyt, 13 fő nem ismer. A minta nem reprezentatív, azonban a dadogáshoz kapcsolódó nyelvi jelenségek, a gondolkodás mélyebb megismerését segítheti. A következtetések megfogalmazását ennek megfelelően végeztük.

Kutatási módszer, metaforagyűjtési eljárás

A metaforavizsgálat lépéseit Vámos (2003) által kidolgozott kutatási folyamatra építettük. A főbb lépések a következők:

1. a vizsgálati cél, kutatási probléma, meghatározása, majd a célfogalom meghatározása,
2. mintaválasztás,
3. metaforagyűjtési módszer kiválasztása,
4. a metaforák begyűjtése, rendszerezése,
5. elemzés (közös jelentés meghatározása).

A dadogás fogalmi a jelenség szűk keresztmetszetét ragadják meg, nem tükrözik a köznapi embernek a dadogásról alkotott képét. A hétköznapi ember arra a személyre mondjuk, hogy dadog, aki nem beszél folyamatosan, megakad, nehezen tudja magát kifejezni. Kutatásunkban a *dadogás*, *dadogó ember* célfogalmat választottuk.

A szakirodalom számos metaforagyűjtési eljárást ismertet pl. metaforagyűjtés listáról, következtetéssel, ágrajzzal, táblázattal, játékkal, képekkel (Vámos, 2003). A módszer megválasztásakor többféle szempontot szükséges figyelembe venni pl. a vizsgálat célját, a kutatás kérdéskörét, a vizsgálati személyek életkorát. Kutatásunkban a hasonlat alapján szervezett metaforagyűjtési technikát alkalmaztuk. Ehhez kérdőívet készítettünk. A vizsgálati személyeknek a következő nyitott mondatot kellett befejezniük: „A *dadogás olyan, mint...*” A *dadogó személy olyan, mint...*”

A vizsgálati körülmények biztosításában nagy körültekintéssel jártunk el. A vizsgálatot a Logopédusok Etikai Kódexének szabályait figyelembe véve végeztük. A metafora kérdőív kitöltése több csoportban, nyugodt osztálytermi környezetben, anonim módon történt. A felvétel előtt szóban is felhívtuk a figyelmet az önkéntességre, valamint arra, hogy saját metaforát írjanak. A kérdőív kitöltéséhez elegendő időt biztosítottunk, ez körülbelül 20 perc volt. A vizsgálati személyektől a metaforákhoz indoklást, magyarázatot kértünk, ez segítséget nyújtott a jelenségek értelmezésében.

A begyűjtött metaforák rendszerezése, elemzése, közös jelentés keresése

A kérdőíven két kategóriában gyűjtöttünk metaforákat: a *dadogásra* és külön a *dadogó személyre*. A kapott metaforák nagyon hasonlóak voltak, nehezen lehetett elkülöníteni mi vonatkozik a beszédhibára, mint jelenségre és mi a személyre. Jelen tanulmányban csak a dadogó személyre gyűjtött metaforákat elemezzük.

A rendezés első lépésében a metaforákat elkülönítettük a nem metaforikus nyelvi elemektől. 50 metaforát és 13 egyéb kategóriába sorolható nyelvi elemet kaptunk. Az „egyéb” nem metafora válaszok is beszédesek, a tipikus példákat a következő táblázatban mutatjuk be (1. táblázat).

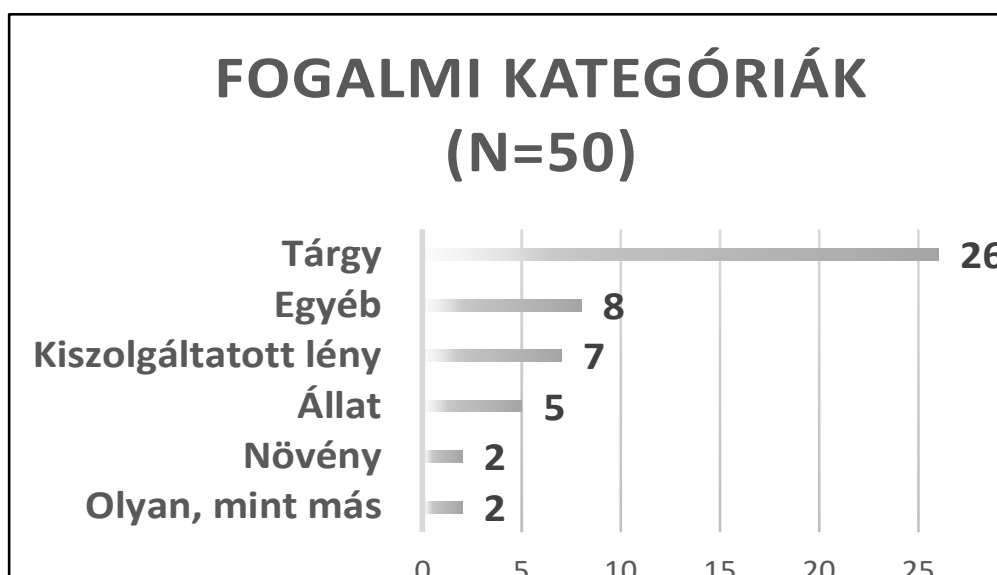
1. táblázat

A dadogó ember olyan, mint...
<i>Kontrollálatlan személy</i>
<i>Zavart ember</i>
<i>Aki fél</i>
<i>Frusztrált</i>
<i>Idegess személy</i>
<i>Kapkodó</i>
<i>Szorongó személy</i>
<i>Gátlásos</i>
<i>Visszahúzódó</i>
<i>Aki keresi a szót</i>
<i>Akinek több időre van szüksége</i>

Ezekben a nyelvi elemekben megfogalmazódik a dadogó embernek tulajdonított, vélt, domináns tulajdonság. 8 negatív (pl. *frusztrált*, *gátlásos*, *zavart*) és 2 semleges érzelmi töltetű: *aki keresi a szót*, *akinek több időre van szüksége*).

A következő lépésben a metaforákat fogalmi szinten soroltuk kategóriákba. Hat fő kategóriát alkottunk. Legmagasabb a Tárgy (26), az egyéb (8) ill. a Kiszolgáltatott lény (7) fogalomba csoportosított elemek száma.

1. ábra

A következő táblázatban néhány példát mutatunk be a tárgy, az állat és a kiszolgáltatott lény kategóriába gyűjtött metaforákra. (2. táblázat)

2. táblázat. Példák a kapott metaforákra

	TÁRGY kategória	ÁLLAT kategória	KISZOLGÁLTATOTT LÉNY kategória
metaforák	<i>megakadt óramutató</i>	<i>szétdarabolt szárnyú pillangó (a szárnya megvannak, de akadályozzák a repülésben)</i>	<i>gyerek (lámpalázás)</i>
	<i>érintkezési hibás robot</i>	<i>vadállat (szabadulni vágyó)</i>	<i>tanulóvezető</i>
	<i>háromlábú szék</i>	<i>madárfióka (aki repülni tanul)</i>	<i>fuldokló</i>
	<i>döcögő út</i>	<i>repülni vágyó pillangó</i>	<i>sánta</i>
	<i>zizegő konnektor</i>		<i>labirintusból kiutat kereső ember</i>
	<i>megakadt lemezjátszó</i>		<i>árral szemben úszó</i>
	<i>erőlködő magnó</i>		

A kismintához képest magas arányban, összesen 14 metafora a hanganyagok lejátszásával kapcsolatos eszköz pl. magnó, lemezjátszó. A kapcsolódó jelzőik: *elakadt, megakadt, beakadt, régi, karcos, nyikorog.*

A metaforakutatás alapja az, hogy a valódi információs tartalommal bíró jelentés a „fogalmi szint alatt” található. A kifejezések mélyebb tartalmához a metaforák tartalmi vizsgálódásával juthatunk el mélyelemzéssel. Ezért a begyűjtött anyagot csoportosítottuk a jelentésükben lévő közelség szerint. A kapott metaforákat jelentéstartományuk szerint több halmazba csoportosítottuk, táblázatos formába rendeztük. Így jutottunk el a tartalmi oldal két csoportjához: (1) *elakadás, nem megfelelő működés*; (2) *kiszolgáltatottság*. (3. táblázat)

3. táblázat. Tartalmi kategóriák

	elakadás, nem megfelelő működés	kiszolgáltatottság
metaforák	<i>motor</i>	<i>fuldokló</i>
	<i>robot</i>	<i>tanulóvezető</i>
	<i>betontörő</i>	<i>sánta</i>
	<i>szélforgó</i>	<i>gyerek</i>
	<i>lemez</i>	<i>szétdarabolt szárnyú pillangó</i>
	<i>tanulóvezető</i>	<i>madárfióka</i>

Az első halmazba azok a metaforák kerültek, melyek *elakadásként, rosszul működő szerkezetként* írják le a dadogó embert. A dadogó ember olyan, mint egy *elakadt motor, érintkezési hibás robot, szélforgó*, amivel a szél játszik, *összeakadt nyelv, elakadt magnó, háromlábú szék, rapper*, aki nem folyamatosan, hanem szaggatottan énekel. E halmaz szerint a dadogás *egy hibás működés*.

A második halmazba azok a metaforák kerültek, melyek a *kiszolgáltatottság* fogalomkörbe tartoznak (*fuldokló, aki keresi a menekülő utat, a labirintusból kiutat kereső ember, a tanulóvezető, vagy szétdarabolt szárnyú pillangó, akinek megvan a*

szárnya, de az akadályozza a repülésben.) Összegezve elmondható, hogy a dadogó ember metaforája a rosszul működő szerkezet, nem megfelelő működés.

Összegzés

A kismintás vizsgálat eredményei szerint a metaforamódszer alkalmazható a dadogó személyekről való gondolkodás mélyebb megismerésére. A vizsgálati személyek nehezen tudták elkülöníteni a dadogást és a dadogó személyt, ami azt mutatja, hogy gyakran a dadogó személyt annak egyetlen tulajdonságával, a dadogással azonosítják. A nem metaforikus elemek között nem volt pozitív, ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a dadogó személyekről jóval a képességeik alatt gondolkodnak.

A kismintához képest magas arányban kaptunk olyan metaforákat, melyek a hanganyagok lejátszásával kapcsolatos eszközre utalnak pl. magnó, lemezjátszó. A kapcsolódó jelzőik: *elakadt, megakadt, beakadt, régi, karcos, nyikorog*. A beszéd is egy hangzás, amit a hangszerünk a beszéd szervünk hoz létre sikeresen vagy kevésbé sikeres formában. Ezek a metaforák jól tükrözik, hogy a hallgató a dadogó beszédet sikertelen működésnek percipálja.

A vizsgált személyek nyelvében megjelenő nyelvi elemek alapján úgy tűnik, hogy a dadogó embert képletesen egy *megjavításra szoruló szerkezetnek* tekintik, hangsúlyozva a személyben rejlő okokat, a fogyatékos személyre hárítva a felelősséget a helyzetük javításában. Továbbra is helytálló Vékássy (1993) megállapítása, miszerint a dadogókat a társadalom hibásan ítéli meg, a különbözőséget érzékeltetve velük szemben. Megfogalmazható a kérdés, hogy

- ez a gondolkodásmód, amelyet a metaforák mutatnak, milyen cselekvést válthat ki a mindennapi életben a dadogó személyekkel történő interakcióban?
- Az a pedagógus, aki *javításra szoruló szerkezetként* definiálja a dadogó személyt facilitálja-e a dadogó emberek társadalmi integrációjának?
- A szemléletmód hogyan változik a képzés során, és ez a változás nyomon követhető-e a metaforákban (a metaforák a gondolkodás mély rétegeiből építkeznek, ez változhat a rövid képzési időn belül?)

Egy lehetséges válasz lehet a kapott eredményekre a társadalmi érzékenyítő programok alkalmazása, a hallgatók szemléletformálása. Ennek jó eszköze a Kommunikációs hídépítés ép és fogyatékos emberek között c. kurzus, melyet 2013 óta folyamatosan tartunk a Szegedi Tudományegyetem hallgatói számára. Ennek egyik célja a beszéd fogyatékos megismerése, a dadogó és ép beszélő személyek közötti kommunikáció tudatosítása, a hatékonyság fokozása. A dolgozatommal a dadogó emberekkel kapcsolatos társadalmi változások szükségességére kívántam felhívni a figyelmet.

Irodalomjegyzék

- Fehérné Kovács Zsuzsa (2001). Dadogás. In Mesterházi Zsuzsa (szerk.), *Gyógypedagógiai Lexikon*. Budapest: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola.
- Fiske, Susan T. (2006). *Társas alapmotívumok*. Budapest: Osiris.
- Guitar, B. (2006). *Stuttering: an integrated approach to its nature and treatment*. [3rd ed.]. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.
- Hirschberg Jenő, Hacki Tamás, & Mészáros Krisztina (szerk.) (2013). *Foniátria és társtudományok. A hangképzés, a beszéd és a nyelv, a hallás és a nyelés élettana, kórtana, diagnosztikája és terápiája*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kálmán Zsófia, & Könczei György (2002). *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest: Osiris.
- Korpics Márta (2011). *Interkulturális kommunikáció*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Letöltés: http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/interkult_komm/index.html [2017.12.25].
- Órley Zita (2011). Az afázia metaforája. *Rehabilitáció*, 21 (2-3), 59-63.
- Pénzes Éva (2008). Metaforák a (gyógy)pedagógiában. *Új Pedagógiai Szemle*, 58 (6-7), 228-238.
- Sátay Éva Anna (2016). *Külföldi dadogás terápiák. A Stammering Self-Empowerment Programme (SSEP) bemutatása*. [Szakdolgozat]. Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv főiskolai Kar.
- Tamás Katalin (2017). *Inkluzív nevelés az óvodában*. [PhD disszertáció]. Budapest: ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola. Letöltés: https://ppk.elte.hu/file/tamas_katalin_tezisfuzet_magyar.pdf [2017.12.01].
- Vámos Ágnes (2001). A metafora felhasználása a pedagógiai fogalmak tartalmának vizsgálatában. *Magyar Pedagógia*, 101 (1), 85-108.
- Vámos Ágnes (2003). *Metafora a pedagógiában*. Budapest: Gondolat.
- Vékássy László (1993). Milyenek a dadogók? *Gyógypedagógiai Szemle*, 21 (4), 255-262.